

UOT 34:343.1. Cinayət mühakimə icraatı S. 74-81

EMİN ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikası Naxçıvan Muxtar Respublikası
Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin
rəis müavini

E-mail: aliyev.e.e@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.64498/RESM6337>

ƏLYAZMA MƏTNLƏRİN İCRAÇISININ PSIXOFİZİOLOJİ KEYFİYYƏTLƏRİNİN MÜƏYYƏN OLUNMASINDA XÜSUSİ ƏLAMƏTLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: kriminalistik tədqiqat, xüsusi əlamətlər, psixofizioloji keyfiyyət, şəxsi-fərdi əlamət, mərkəzi sinir sistemi, yazı prosesi.

Keywords: handwritten text, special features, psychophysiological quality, forensic research, personal-individual feature, central nervous system, writing process.

Anahtar kelimələr: el yazısı metin, özel özellikler, psikofizyolojik kalite, adli araştırma, kişisel-bireysel özellik, merkezi sinir sistemi, yazma süreci

Ключевые слова: криминалистическое исследование, особые признаки, психофизиологические качества, индивидуально-личностные признаки, центральная нервная система, процесс письма

Məqalədə cinayətkarlığa qarşı mübarizədə və dövlətin təhlükəsizliyini təmin etmək üzrə işlərdə xüsusi biliklərin içərisində özünəməxsusluğu ilə seçilən məhkəmə-xəşünaslıq ekspertizasının həyata keçirdiyi tədqiqatların əhəmiyyətindən və əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatında xüsusi əlamətlərin zəruriliyindən ətraflı bəhs olunmuşdur. Həmçinin, yazı yazmağın inkişafı mərhələsində xətt əlamətləri şəxsin fiziologiyasına, psixologiyasına, yaşadığı təbii coğrafi şəraitə, milli, mənəvi dəyərlərə və digər qayda və qanunlara qeyri-şüuri şəkildə uyğunlaşması və fərdiləşməsi prosesinə də toxunulmuşdur.

Məqalədə aparılan elmi araşdırma məhkəmə-xəşünaslıq ekspertizasının ümumi ənənəvi tədqiqatlarına uyğun olsa da, mövcud olan önəmli fərqlər izah olunmuş, ümumi və topoqrafik əlamətlər haqqında məlumat verilməsinə baxmayaraq əsas diqqət xüsusi əlamətlərə yönəldilmişdir. Bu növ tədqiqatların aparılmasında şəxsi görmədən belə onun haqqında əlavə psixofizioloji və fərdi keyfiyyətlərinə dair məlumat əldə etmək üçün tədqiqata yararlı olan əlyazma sənədlər izah olunmuşdur.

Məqalədə dünya təcrübəsində bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar və keçirilən eksperimentlər

öyrənilərək misallar göstərilmişdir.

Yazı prosesi yalnız insana məxsus olan mürəkkəb proseslərdən biridir. Yazıda olan əsas funksional törəmələr psixoloji komponentlərlə tənzimlənən görmə və hərəkət funksiyalarıdır. Əlyazmalar da əl-barmaq izləri kimi nadir və təkrarolunmazdır. Belə ki, hər birimiz orta məktəbin ibtidai sinfində hərfləri, rəqəmləri və ümumiyyətlə yazı yazmağı öyrəndiyimizi düşünürük. Əslində isə baş beyin yarımkürəsinin arxa sağ yarımkürəsində özünə daimi yer tutan, genetik ötürülmüş əlamətlər növüddür ki, həmin bu əlamətlər sayəsində yazı orta məktəbdə vərdişə çevrilərək inkişaf etdirilir. İbtidai sinifdə şagirdlərə hərfləri hüsnxətdə göstərildiyi kimi yazmaq tələb olunsa da nəticədə hər bir şəxsin xətti özünəməxsus fərdi şəkildə inkişaf edir. Bununla da fərqiində olmadan xətt əlamətlərini davamlı yazmaqla yazı vərdişini həm inkişaf etdirir, həm də öz fiziologiyamıza, psixologiyamıza, yaşadığımız təbii coğrafi şəraitə və digər qayda-qanunlara qeyri-şüuri şəkildə uyğunlaşdıraraq özümüzünküləşdiririk.

Fizioloq alim V.Preyerin də dediyi kimi “əllə yazılan əslində, ağilla yazılandır” [1, s.10]. Bununla da “əlyazma” kimi bildiyimiz ifadə əslində “beyinin yazısı, beyinin xətti” olduğu elmi izah olunmuşdur. Əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji

keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatı bir tərəfdən subyektin psixofizioloji keyfiyyətləri ilə, digər tərəfdən isə bu xarakteristikaların ifadə olunmasında əks olunur. Belə tədqiqatların aparılmasında tədqiqata yararlı olan əlyazma sənədləri müəyyən etmək lazımdır. Burada əsas məqsəd kriminalistika elminin köməyi ilə mülki və cinayət işərinin araşdırılmasında ədalətin tənzimlənməsinə kömək etməkdir.

V.E.Semyonovun xüsusi sənədlərin təhlili üçün tərtib etdiyi təsnifatlaşdırmaya əsaslanaraq deyə bilərik ki, psixoloji-xətsünaslıq tədqiqatı üçün daha çox informativ olan obyektlər məktublar, gündəliklər, şəxsi qeydlər və xəttin digər sərbəst icra olunmuş əlyazma nümunələridir [2, s.34-38].

Ümumiyyətlə, əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatının əlverişli və əhəmiyyətli tərəfi ondadır ki, müəllifşünaslıq və linqvistik tədqiqat aparmaq üçün mətnin minimal həcmi iki-üç səhifə təşkil edirsə, xəttə görə şəxsin psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatı üçün bir səhifə (150-200 söz) həcmində əlyazma mətn kifayət edə bilər. İstisna hallarda dayanıqlı şəxsiyyət ifadələrini qısamüddətli psixofizioloji vəziyyətlərə nisbətən fərqləndirmək üçün müxtəlif şəraitdə və müxtəlif zaman kəsiyində icra olunmuş iki-üç sənədin olması da kifayət edir. Bununla bərabər, tədqiqat ərəfəsində əlyazma mətnlərin icraçısının sosial-demoqrafik xarakteristikaları, sənədin məqsədli təyinatı, onun tərtib edildiyi şərait, icraçının ümumi psixoloji vəziyyəti və bəzi bioqrafik məlumatlardan ekspertin xəbərdar olması əldə olunan nəticənin qətiyyətinin möhkəmlənməsində önəmli rol oynayır.

Məlumdur ki, həm dünyada, həm də Respublikamızda məhkəmə-xətsünaslıq ekspertizası üzrə eyniləşdirici və eyniləşdirici olmayan (diaqnostik və təsnifləşdirici) tədqiqat metodikaları mövcuddur. Məqalədə isə həll etməyə çalışdığımız problem-məsələ qrup mənsubiyyətinin müəyyən olunması ilə bağlı olub, əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən edilməsinin kriminalistik tədqiqatında istifadə etdiyimiz xüsusi əlamətlərin kateqoriyasını əks etdirən məsələdir.

Məhkəmə-xətsünaslıq ekspertizası təcrübəsindən məlumdur ki, xəttin sərbəst nümunələri digər nümunələr ilə müqayisədə daha çox üstünlüyə malikdir. Ona görə ki, icraçının yaradıcı işində ortaya çıxan ümumi əlamətlər köçürmədə yaranmış ümumi əlamətlərin ardıcılığı ilə müqayisədə eyni

olmur. Birinci halda, əsası düzgün səs-hərf təhlili olan ümumiləşmiş fonematik təsəvvürü daxil etməklə hərəkət fonemadan qrafemaya doğru genişlənilir. Burada hərfin görmə surətinə dayaq olmur və qrafemanın fərdi qrafikdə reallaşan təsəvvürü tələb olunur. Bu zaman formalaşmış şəkildə icra olunmuş hərflərdə icraçının intellekti, temperamenti və s. kimi psixoloji keyfiyyətlərinin təsiri azalır. İkinci halda isə hərəkətin məntiqi ardıcılığı hərfi görərək qavranılmasından onun qrafik yerinə yetirilməsinə-dək olan mərhələdir. Bu proses öz strukturuna görə sadədir və əlamətlərin üzə çıxmasında demək olar ki, fərdilik olmur. Ona görə də xətt nümunələrinin götürülməsinə dair təklif olunan tələblər əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən edilməsinin kriminalistik tədqiqatı üçün daha optimal görünür.

Eksperiment zamanı görürük ki, bəzən xətsünaslıq tədqiqatı əvəzinə respondentlərə sərbəst formada yazılı cavab tələb edən psixoloji testlər təklif olunur. Əgər şəxs ortalıqda yoxdursa, yaxud təqsirləndirilən şəxsi istintaqa cəlb etmək mümkün deyilsə və ya şəxsin öyrənilməsində qeyd olunan psixoloji testləri tətbiq etmək mümkün olmadıqda hansı addım atılmalıdır. Bu zaman əlyazma mətninə görə şəxsin psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatının imkanlarından istifadə etmək zəruri hesab olunur. Dünya təcrübəsinə nəzər saldıqda görə bilərik ki, aparılan tədqiqatların nəticələrinə əsasən müəyyən olunmuş psixofizioloji keyfiyyətlərin əhəmiyyəti şəxsə tətbiq olunmuş psixoloji testlərin nəticələrindən çox vaxt üstün hesab olunur.

Ümumiyyətlə, tədqiqat prosesində bir sıra standart ümumi əlamətlər istisna olmaqla, digər ölkələrin bu sahədəki metodikalarından birbaşa istifadə olunması düzgün deyil. Çünki hər bir xalqın yaşadığı bölgənin təbii-coğrafi şəraiti, milli adət-ənənələri və s. xüsusiyyətləri insanların fizioloji və psixoloji xüsusiyyətlərinə təsir edir ki, bu da hər bir şəxsin əlyazmasında öz əksini tapır.

Əlyazma mətn icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən edilməsinin kriminalistik tədqiqatı yaradıcı prosesdir. Burada peşəkar intuisiya, xəttin kompleks əlamətlərini aşkar etmək, tanımaq və düzgün qiymətləndirmək qabiliyyəti, həmçinin xətti icra etmiş şəxsin psixofizioloji xüsusiyyətlərinin müəyyənəşdirilməsinə yönəlmiş kriminalistik tədqiqatların aparılması sahəsində təcrübə əsas meyarlar kimi çıxış edir. Təsədüfi deyildir ki, məhkəmə-xətsünaslıq ekspertizasının tədqiqatında əlyazma və xətt haqqında ümumi

təəssüratın olması icraçının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatı zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hətta Alman filosofu Ludviq Klyages də haqlı olaraq qeyd edirdi ki, icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən edilməsinin kriminalistik tədqiqatında peşəkar intuisiya mühüm metodoloji əhəmiyyət kəsb edir [3, s. 82].

Aparılan tədqiqatlarda V.Müller [4, s.196], X.Pfanne [5, s.258] və başqaları tərəfindən xəttin seçilmiş əlamətlərini toplayaraq qeyd etmişlər ki, üç qrupda birləşdirilə bilən əlamətlərin təsvirləri yazının ahəngliyi, həndəsi ardıcılığı və qrafolojiyi kimi verilmişdir. Yazının ahəngi mətndəki hərflərin əsas elementlərinin mütənəsibliyi ilə müəyyənləşir və bir çox müəlliflərin fikrincə, icraçının istedadı, əqli qabiliyyəti, zövqü və şəxsin psixoloji mədəniyyəti haqqında mülahizə yürütməyə imkan verir. Hərdən ayrı-ayrı hərflərin şəklə yəndəmsiz, əyri, düzəlişlərlə, qırıq-qırıq görünə bilər, lakin bu əlamətlər bütövlükdə psixofizioloji keyfiyyətləri təşkil edir. Həndəsi ardıcılıq dərəcəsi, yazı vərəqəsinin kənarları, basma qüvvəsi, sətirlərin istiqaməti, sözlər və sətirlər arasındakı məsafə və cizgilər yazının ümumi mütənəsibliyinin bərabərliyi ilə müəyyənləşir. O, şəxsin iradəsinin inkişaf səviyyəsini, əsəb-psixi enerjisini, konfliktliliyini, qarşısı alınan impulsların inkişafını, psixoloji təzahürün müvazinətini müəyyən edir. Ümumi qəbul olunmuş yazı qaydasından və nümunəsindən böyük kənara çıxmalar əsasən şəxsin orijinallıq dərəcəsinə və psixofizioloji keyfiyyətlərinin müxtəliflik dərəcəsinə əks etdirir. Kalliqrafik yazı qaydasından kənara çıxmalar nə qədər güclü olarsa, aparılan tədqiqat da o qədər asanlaşar. Əsas kateqoriyalara görə xəttin qiymətləndirilməsi vasitəsi ilə məlumatlar alındıqdan sonra, bir qayda olaraq icraçının əlyazma mətninə görə psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatı mərhələsi aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilməlidir:

- tədqiqat obyektinin yararlığı nöqtəyindən nəzərdən qiymətləndirilməsi;
- əlamətlərin seçilməsi;
- seçilmiş əlamətlərin qiymətləndirilməsi və keyfiyyət üzrə nəticələrin formalaşdırılması;
- əgər sənəd imzasız (anonim) icra olunmuşsa icraçının psixofizioloji siması haqqında ehtimal şəklində vahid nəticənin tərtib edilməsi və s.

Əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin kriminalistik müəyyən edilməsi məqsədi ilə təhlilə başlamazdan əvvəl mətnlərin

tədqiqat aparılması üçün yararlı olmasını yəqin etdikdən sonra əlyazma mətnlərin tədqiqı üçün təqdim olunan tələblər aşağıda qeyd olunan qaydada həyata keçirilməlidir:

1. Əlyazma mətn Latin əlifbasının Azərbaycan dilinin nümunə yazısı üzrə öyrənən və başqa dillərin yazı nümunəsinin təsiri və qatqısı olmadan icra olunmalıdır;

2. Tədqiq olunan əlyazma mətn bir şəxs tərəfindən dəyişdirilməmiş (qəsdən dəyişdirmə) kursiv şəklindəki xətt ilə diyircəkli və ya perolu qələmlə icra olunmalıdır;

3. Əlyazmada qrafik materialın həcmi bir vərəqədən az olmamalıdır.

Əlyazma mətn təqdim olunan tələblərə cavab verdikdə tədqiqatın digər mərhələsinə, yəni xəttin topoqrafik, ümumi və xüsusi əlamətlərinin seçilməsi mərhələsi üzrə tədqiqat aparılmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, xəttin hər bir əlaməti icraçının ayrı-ayrı psixofizioloji keyfiyyətlərini əks etdirsə də tədqiqat ərafəsində aşkar olunan bütün (topoqrafik, ümumi və xüsusi) əlamətlər kompleks şəkildə qiymətləndirilməlidir.

Bu məqalədə yalnız xüsusi əlamətlərin seçilməsi, tədqiqatı və qiymətləndirilməsi məsələsi tədqiq olunacaq.

Əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatında rastgəlmə tezliyi az olan və icraçı haqqında əhəmiyyətli informativ məlumat verən xüsusi əlamətlərin bir neçəsi aşağıda qeyd olunmuşdur. Belə ki, xəttin xüsusi əlamətləri yazı-hərəkət vərdişinin formalaşmasını, hərflərin icrasında hərəkətin mürəkkəblik dərəcəsinə, ayrı-ayrı hərflərin elementlərində mövcud olan əlamətləri və onların icra olunmasını xarakterizə edir. Aşağıda üç qrupa bölünmüş xüsusi əlamətlərə görə icraçının bir sıra psixofizioloji keyfiyyətlərinin xarakterizə olunmasına nəzər salaq [6, s.113-136; 10, s.526].

Yazı-hərəkət vərdişinin formalaşmasını əks etdirən xüsusi əlamətlər:

- ayrı-ayrı hərflərin icrasında hərəkətin sürəti (bax şəkil 1. a, c);
- hərflərin icrası zamanı hərəkətin mürəkkəblik dərəcəsi (bax şəkil 1. a, b, c, e).

Hərəkətin strukturunu xarakterizə edən xüsusi əlamətlər:

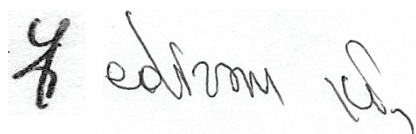
- elementlərin icra olunmasında hərəkətin forması (bax şəkil 1. b¹, b², c);
- elementlərinin icrası olunmasında hərəkətin birləşmə forması (bax şəkil 1. ç¹, ç²);

- elementlərin icrası olunmasında hərəkətin birləşmə növü (bax şəkil 1. a, ζ^2 , d);
- elementlərin icrası olunmasında hərəkətin istiqaməti (bax şəkil 1. a, b^2 , c, d);
- elementlərin icrası olunmasında hərəkətin şaquli istiqamətdə ölçüsü (bax şəkil 1. d, e);
- elementlərin icrası zamanı hərəkətin üfüqi istiqamətdə ölçüsü (bax şəkil 1. a, b^1);
- elementlərin icrasında hərəkətin miqdarı (bax şəkil 1. ζ^2 , d, e);
- elementlərin icrasında hərəkətin ardıcılığı (bax şəkil 1. ζ^1 , e);
- elementlərin icra olunmasında hərəkətin basma qüvvəsi (bax şəkil 1. b^2 , c, e);

a) b¹⁾ b²⁾

c) c¹) c²)

d) e)

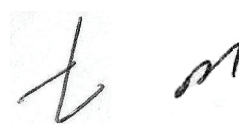
Şəkil 1. Yazı-hərəkət vərdişinin formalaşmasını
əks etdirən xüsusi əlamətlər

Hərəkətin müstəvi üzərində nisbi yerləşməsinə əks etdirən xüsusi əlamətlər:

- elementlərin icrası zamanı hərəkətin başlanğıc və bitmə nöqtələrinin yeri (bax şəkil 1. ζ^1 , d, e; şəkil 18. b);
- elementlərin icrası zamanı hərəkətin başlanğıc nöqtəsinin yeri (bax şəkil 1. a, d, e; şəkil 2. a);
- elementlərin icrası zamanı hərəkətin bitmə nöqtəsinin yeri (bax şəkil 1. ζ^1 , e; şəkil 2. a, d);
- elementlərin icrası zamanı hərəkətin birləşmə nöqtəsinin yeri (bax şəkil 1. e; şəkil 2. b);
- elementlərin icrası zamanı hərəkətin kəsişmə nöqtəsinin yeri (bax şəkil 1. a, c, e; şəkil 2. c, ç);
- elementlərin icrası zamanı hərəkətin üfüqi istiqamətdə nisbi yeri (bax şəkil 1. ζ^1 , d; şəkil 2. d);
- elementlərin icrası zamanı hərəkətin şaquli istiqamətdə nisbi yerləşməsi (bax şəkil 1. ζ^2 ; şəkil 2. d).

71/2
H. Obmale

a) b) c)

d) e)

Şəkil 2. Hərəkətin müstəvi üzərində nisbi
verləşməsinə əks etdirən xüsusi əlamətlər

Məqalədə aparılan eksperimentlər zamanı əldə olunan əlamətlərin əhəmiyyətinə və rastgəlmə tezliyinə görə nümunələr göstərilmişdir. Həmçinin, əlyazma mətn icraçısının və ya anonim icra olunmuş əlyazma mətnlərin icraçısının bir sıra psixofizioloji keyfiyyətlərini müəyyən etmək üçün xətt əlamətlərinin ilkin siyahısının formalaşması, icraçıların psixofizioloji keyfiyyətlərinin dolğun tədqiqatını təmin edən tələbləri məqalədə əks etdirmişik.

Məhkəmə-xətsünaslıq ekspertizasında mövcud olan sistemləşdirmə ilə bərabər əldə etdiyimiz psixofizioloji keyfiyyətlərin indikatoru hesab olunan bir qrup əlamətlərdən, məsələn, emosional dayanıqsızlıq, qapalılıq, aqressivlik, pedantlıq, intizamsızlıq, labillik, qayğısızlıq və sair kimi keyfiyyətlərdən də istifadə olundu. [1, s.168-174].

Tədqiqat ərəfəsində bunlarla yanaşı psixofizioloji keyfiyyətləri əks etdirən bir-birinə zidd olan əlamətlər də aşkar olunaraq qeyd olunmuşdur. Məsələn, davranışın nümayişini müəyyən edən ziddiyyətli xətt əlamətlərindən biri ölçüsünə görə çox iri, bəzən də ölçüsünə görə çox kiçik hərflər hesab olunur; emosional dayanıqsızlıq - xəttin həm sağa meyilliliyi, həm də meyilliliyin dayanıqsızlığı; qapalılıq və hirslilik - xəttin düzünə və sağa meyilliliyi; pedanlıq- hərflər arasında əlaqələliyin böyük olması və ya heç olmaması. Məqalə tərtib olunarkən əldə etdiyimiz əlamətlər və statistik məlumatlar respondentlərdən əldə olunan 3000-ə yaxın xətt nümunələrinin tədqiqi nəticəsində müəyyən edilərək götürülmüşdür.

Bununla bərabər, tədqiqat ərəfəsində əhəmiyyətli fərdi fərqlər də müəyyən edilmişdir. Bu onu göstərir ki, təklif olunan xəttin əlamətlər sistemi yazı qrafikasının fərdi xüsusiyyətlərinə görə icraçıları fərqləndirməyə imkan verir. Gələcəkdə aparılacaq ekspert tədqiqatında məsələnin həlli sxeminin ümumi formalarının həll edilməsi üçün tərtib olunmuş metodikadan ekspertizanın predmetinə

və nəticənin əsaslandırmasına aid olan bütün məlumatlardan istifadə olunmalıdır. Ümumiyyətlə, məqalədə qeyd olunmuş bir qrup əlamətlərin və terminlərin adları bir qədər məhkəmə-xəşünaslıq ekspertizası sistemində ümumi qəbul edilmiş adlardan, terminlərdən fərqlənə bilər. Bu da onunla bağlıdır ki, məhkəmə-xəşünaslıq ekspertizasının ümumi qaydalarından bir qədər fərqli olaraq əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən olunmasının kriminalistik tədqiqatında xətt başqa aspektdən tədqiq olunur. Qeyd olunduğu kimi, əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən edilməsinin kriminalistik tədqiqatı məsələnin həllinin ikinci səviyyəsinə aiddir. Məsələnin həllinin birinci səviyyəsində isə tədqiq olunan əlyazmanın icra olunma şəraitinin müəyyən olunması həyata keçirilir. Bu məqsədlə tədqiq olunan əlyazmanın qeyri-adi psixofizioloji vəziyyətdə icra olunub-olunmamasını müəyyən etmək məqsədi ilə xəttin lazımi əlamətləri öyrənilməlidir. Tədqiqata təqdim edilmiş əlyazmada qeyd olunan keyfiyyətlərlə yanaşı, qəsdən dəyişdirmə faktının olub-olmaması da müəyyənləşdirilməlidir [9, s.37-43; 11, s. 111].

İnformativ əlamətlərin seçilməsi mərhələsində ekspert əlamətlərin qiymətini müəyyən etməlidir. Belə ki, əldə olunan xətt əlamətlərinə görə nəticə həlledici olmalıdır. Əgər nəticə həlledici deyildirsə, hər dəfə səkkiz əlamətin qiyməti əlavə edilməklə nəticənin etibarlıq dərəcəsi yüksək olunana qədər davam etməlidir. Təbii ki, bu əlamətlərin altqrupları da vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, **Ədəbiyyat siyahısı:**

1. Алесковский С. Ю., Комиссарова Я. В. основы графологии. Москва, 2006, 216 с.
2. Семенов В. Е. Методы изучения документов в социально-психологических исследованиях. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1983, 105 с.
3. Klages L. Handschrift und Charakter. Leipzig, 1941, 254 s.
4. Muller W. und Enskat A. Theorie und Praxis der Graphologie. Rudolstadt, 1949, 354 s.
5. Pfanne H. Lehrbuch der Graphologie. Berlin, 1961, 516 s.
6. Məhkəmə-xəşünaslıq ekspertizası: Metodik vəsait / H. Ə. Musayevin və F. M. Cavadovun redaktəsi ilə. Bakı: Ləman Nəşriyyat Poliqrafiya, 2011, 308 s.
7. Əliyev E. E. Xəttin psixografoloji tədqiqatında topoqrafik əlamətlər // Məhkəmə Ekspertizası, Kriminalistika və Kriminologiyanın Aktual Məsələləri, 2012, № 57, s. 39-42
8. Судебно-почерковедческая экспертиза. Москва: ВНИИСЭ, 1971, Ч. II, 332 с.
9. Куприянова А. А. Методические рекомендации решения судебно-почерковедческих диагностических задач. Минск: НИИСЭ, 1982, 61 с.
10. Aliyev, E. (2024). Forensic Handwriting Analysis to Determine the Psychophysiological Traits. International Journal of Religion, 5(6), 511-530.
11. Huseynov, T., Khalilov, Y., Ismayilov, N., & Aliyev, E. (2025). Classification and Types of Documents in the Process of Management Activities: Classification and Types of Documents in the Process of Management Activities. Acta Globalis Humanitatis Et Linguarum, 2(3), 108-112.
12. Aliyev, E., Aliyev, H., Abbasov, E., Muradova, M., & Aghayeva, U. (2025). Forensic Methods of Detection and Removing Fiber Microparticles from Objects in Detecting Crimes. Porta Universorum, 1(5), 5-14.

X Ü L A S Ə

Məqalədə cinayətkarlığa qarşı mübarizədə və dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində xüsusi biliklər arasında özünəməxsusluğu ilə seçilən məhkəmə xəttşünaslıq ekspertizası tərəfindən aparılan tədqiqatın əhəmiyyəti və əlyazma mətnlərin icraçısının psixofizioloji keyfiyyətlərinin müəyyən edilməsinin kriminalistik tədqiqində xüsusi əlamətlərin zəruriliyi ətraflı şəkildə müzakirə olunur. Həmçinin, yazının inkişafı prosesində xətt əlamətlərinin insanın fiziologiyasına, psixologiyasına, təbii-coğrafi şəraitə, milli, mənəvi dəyərlərə və digər qayda və qanunlara şüursuz uyğunlaşması və fərdiləşməsi prosesi də nəzərdən keçirilir.

Baxmayaraq ki, burada aparılan elmi tədqiqat məhkəmə xəttşünaslıq ekspertizasının ümumi ənənəvi tədqiqat istiqamətinə uyğundur, mövcud mühüm fərqlər izah olunur və ümumi və topoqrafik əlamətlər haqqında məlumat verilsə də, əsas diqqət xüsusi əlamətlərə yönəldilir. Bu növ tədqiqatın aparılmasında, şəxslə təmas olmadan onun haqqında əlavə psixofizioloji və şəxsi-fərdi məlumatların əldə edilməsi məqsədlə tədqiqata yararlı əlyazma sənədlərinin kateqoriyası izah edilir.

Məqalədə bu istiqamətdə dünya praktikasında aparılmış tədqiqatlar və eksperimentlər öyrənilir və nümunələr verilir.

IMPORTANCE OF SPECIAL SIGNS IN DETERMINING PSYCHOPHYSIOLOGICAL QUALITIES OF THE EXECUTOR OF HANDWRITTEN TEXTS

EMİN ALİYEV

*Deputy head of the Forensic Science Center of the
Ministry of Justice of the Nakhchivan Autonomous Republic,
Republic of Azerbaijan*

S U M M A R Y

The article discusses in detail the importance of the research carried out by forensic calligraphy expertise, which is distinguished by its uniqueness among special knowledge in the fight against crime and in work on ensuring state security, and the necessity of special signs in the criminalistic study of determining the psychophysiological qualities of the executor of handwritten texts. Also, the process of unconscious adaptation and individualization of calligraphy signs to the physiology, psychology, natural geographical conditions, national, moral values, and other rules and laws in the development of writing is touched upon.

Although the scientific research conducted here is in line with the general traditional research of forensic handwriting examination, the existing important differences are explained, and although information is provided about general and topographical features, the main attention is focused on special features. In conducting this type of research, the category of handwritten documents that are suitable for research in order to obtain additional psychophysiological and personal-individual information about a person without contact with him is explained.

The article studies the research and experiments conducted in this direction in world practice and gives examples.

EL YAZISI METİNLERİN İCRA EDENİNİN PSİKOFİZYOLOJİK NİTELİKLERİNİN BELİRLƏNMƏSİNDƏ ÖZEL İŞARETLƏRİN ÖNƏMİ

EMİN ALİYEV

*Azərbaycan Cumhuriyeti
Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti
Adalet Bakanlığı Adli Uzmanlık Merkezinin
başkan yardımcısı*

Ö Z E T

Makalede, suçla mücadelede ve devlet güvenliğinin sağlanması çalışmalarında özel bilimler arasında benzersizliğiyle öne çıkan adli hat uzmanlığı tarafından yürütülen araştırmaların önemi ve el yazısı metinlerin icra edeninin psikofizyolojik niteliklerinin belirlenmesine yönelik kriminalistik çalışmalarda özel işaretlerin gerekliliği ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, yazının gelişiminde hat işaretlerinin fizyoloji, psikoloji, doğal coğrafi koşullar, milli, ahlaki değerler ve diğer kural ve yasalara bilinçsizce uyarlanması ve bireyselleştirilmesi sürecine de değinilmektedir.

Burada yürütülen bilimsel araştırma, adli el yazısı incelemesinin genel geleneksel araştırmasıyla uyumlu olsa da, mevcut önemli farklılıklar açıklanmakta ve genel ve topografik özellikler hakkında bilgi verilmesine rağmen, esas olarak özel özelliklere odaklanılmaktadır. Bu tür bir araştırma yürütülürken, bir kişiyle temas kurmadan onun hakkında ek psikofizyolojik ve kişisel-bireysel bilgi elde etmek için araştırmaya uygun el yazısı belgelerin kategorisi açıklanmaktadır.

Makale, dünya pratiğinde bu yönde yürütülen araştırma ve deneyleri incelemekte ve örnekler vermektedir.

ЗНАЧЕНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПРИЗНАКОВ В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ИСПОЛНИТЕЛЯ РУКОПИСНЫХ ТЕКСТОВ

ЭМИН АЛИЕВ

*Заместитель начальника Центра Судебной Экспертизы
Министерства Юстиции Нахичеванской
Автономной Республики
(Азербайджанская Республика)*

Р Е З Ю М Е

В статье подробно рассматривается значение исследований, проводимых в рамках судебной каллиграфической экспертизы, которая отличается своей уникальностью среди специальных знаний в борьбе с преступностью и в деятельности по обеспечению государственной безопасности, а также необходимость специальных признаков в криминалистическом исследовании, направленном на определение психофизиологических качеств исполнителя рукописных текстов. Также затрагивается процесс бессознательной адаптации и индивидуализации признаков почерка к физиологии, психологии, природно-географическим условиям, национальным и нравственным ценностям, а также иным правилам и закономерностям в развитии письма.

Несмотря на то, что проводимое научное исследование соответствует общепринятым традиционным направлениям судебно-почерковедческой экспертизы, разъясняются существующие важные различия, и хотя приводятся сведения об общих и топографических признаках, основное внимание

сосредоточено на специальных признаках. В рамках проведения такого рода исследований объясняется категория рукописных документов, пригодных для изучения с целью получения дополнительной психофизиологической и личностно-индивидуальной информации о человеке без непосредственного контакта с ним.

В статье изучаются исследования и эксперименты, проведенные в данном направлении в мировой практике, и приводятся примеры.

Rəyçi: Əlyazmalar və sənədlərin ekspertizaları

şöbəsinin rəisi Mətanət Muradova

Təqdim edən: E. Əliyev

Daxil olma tarixi: 09.02.2026

Təkrar işlənmə tarixi: göndərilməyib.

Çapa imzalanma tarixi: 12.05.2026